

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 329.055(477.54) "1920/1922"
DOI: 10.15587/2313-8416.2019.168790

ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА В ПАРТІЙНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ КП(б)У ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1920–1922 рр.)

© Л. О. Радченко, С. І. Редька, Н. О. Резенкіна, Д. Г. Дармошук, А. В. Ісламова

У статті проводиться дослідження політичної боротьби в місцевих осередках КП(б)У Харківської губернії. Уже в перші роки існування радянської влади партійні організації Харківщини створювались не на демократичних засадах, хоча в місцевих осередках велися дебати про необхідність впровадження демократичних принципів. Але організованої опозиції в губернській партійній організації не було. Протистояння в осередках йшло поміж рядовими комуністами та керівництвом партійних комітетів із приводу привілеїв у матеріальному забезпеченні. Уже на початку 20-х років у місцевих організаціях був створений досить потужний партійний апарат, який міг провести в життя всі рішення керівних органів та нейтралізувати прояви невдоволення

Ключові слова: тоталітаризм, Харківський регіон, комуністична партія, політична боротьба, опозиція, партійні комітети

1. Вступ

Політичні партії є важливими складовими політичного процесу. Як суб'єкт формування владних відносин, партії великою мірою визначають характер, стратегію і тактику боротьби за владу, політичну стабільність суспільства. Становище і практична діяльність партій є показниками демократичності суспільства. Способи реалізації функцій партіями залежить від їхньої природи, організаційної структури, та наявності колективного обговорення існуючих проблем активними членами партії. У сучасному політичному полі України існує багато політичних партій. Але вони не зовсім відповідають демократичним вимогам. В їхній практиці ще залишились пережитки комуністичного минулого. Тому актуальним є вивчення становлення тоталітарних рис в компартії. Особливо цікаво дослідити як це відбувалося на місцевому рівні, зокрема на Харківщині.

2. Літературний огляд

Діяльності комуністичної партії України в історіографії радянської доби була присвячена велика кількість робіт. Сучасний рівень історичних знань дає змогу стверджувати, що дослідження радянських істориків були обмежені партійними догмами, хоча фактичний бік цих досліджень має певну цінність. Спроби збільшити обсяг наукових знань щодо історії партії стикались з реальною протидією, будь-які факти та події розглядались під кутом зору директив партії. Невідповідність ним на практиці означала не

тільки неможливість публікації досліджень, але і їх здійснення. Отже радянська історіографія містить значний фактичний матеріал, який при критичному підході дає змогу відтворити атмосферу, яка створилась в Україні протягом двадцятих років. Характерною рисою робіт цього періоду є те, що фактичні дані використовуються вибірково для демонстрації тих чи інших досягнень, підтвердження правильності обраного шляху, тому часто факти які вважались неприйнятним замовчувалися, або називалися сумнівним.

Після створення незалежної Української держави історики почали вводити до наукового обігу нові архівні документи, які значно розширювали уявлення про політичні процеси 20-х років ХХ сторіччя. Наслідком використання цих документів стало формування різних поглядів на історію радянського суспільства, поява праць, виконаних на ґрунтовній джерельній основі, що радикально змінювала погляди на функціонування КП(б)У.

Праці С. В. Кульчицького [1] щодо становлення й еволюції політичної системи радянської України окреслили методологію та фактологічний базис для подальших досліджень.

Питанням утворення тоталітарної партії присвячене дослідження [2]. У роботі на основі значного фактичного матеріалу висвітлюється процес створення та розвитку комуністичної партії України. Підкреслено, що КП(б)У протягом першої половини 20-х років перетворилася на державну партію, усунула з політичного життя інші партії та

зосередила владу в руках невеликого керівного партійного центру.

В даному дослідженні розглядається діяльність партійних осередків на місцевому рівні.

3. Мета та завдання дослідження

Мета – дослідити конкретні вияви та становлення тоталітарних рис в партійних організаціях Харкова, який в окреслений період був столицею Радянської України.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

1. Проаналізувати політичну боротьбу в партійних організаціях Харківщини.

2. Показати діяльність партійного апарату по знищенню елементів демократизму, які були в осередках на початку їх створення.

4. Боротьба з опозицією в партійній організації Харківщини в 1920–1922 рр.

Відразу після закінчення громадянської війни в Україні формуються постійні партійні органи. За рішенням ЦК РКП(б) було створено Тимчасове бюро, а потім Секретаріат ЦК КП(б)У. Уже на першій післявоєнній конференції проявилася нетерпимість ЦК РКП(б) до інакомислення. При обговоренні питання про економічну політику більшістю голосів була відхилена резолюція ЦК РКП(б) та прийнята резолюція фракції в РКП(б) – групи демократичного централізму – децистів. ЦК РКП(б) звинуватив їх у тому, що вони привели своїх соратників на вибори шляхом махінацій [3]. За суттю боротьба з децистами, відбувалася за керівну роль партії. Лідер децистів Т. В. Сапронов справедливо вважав, що в партії сформувався не "демократичний централізм", а "вертикальний централізм" як основа партійної й радянської організації [4].

Результатом дискусії стала перереєстрація партії. Усі небажані елементи були з неї виключені. Сучасник тих подій М. Равич-Черкаський писав: "Для внесення єдності в роботу всіх губкомів, для підпорядкування їх строгому керівництву центра, для оздоровлення організацій та очищення їх від розкладницьких, нехлойських та міщанських елементів, ЦК провів перереєстрацію членів партії. Особливу увагу було приділено Харківській організації, де опозиція залишила після себе розхитаний апарат у Губкомі та Губревкомі" [5]. На II Харківській губернській конференції восени 1920 р. зазначено, що по повітах було виключено з партії 157 осіб, по Харкову – 118, а дві тисячі комуністів на перереєстрацію не з'явилися. Частина з них – це ті хто вступив у партію, щоб отримати привілеї, частина – ті, хто знав, що їх виключать [6]. Таким чином, група членів партії, яка уявляла собі методи побудови соціалізму не так, як керівна верхівка, були виключені з партії, а їхня організація була розпущена під приводом того, що це була "отаманщина" та "міщанство". Всі, хто був не згоден з лінією ЦК, повинні бути покарані. Головне – єдність, згуртованість, підкорення керівним партійним центрам.

У період царизму та громадянської війни відсутність демократії в партії пояснювалася конкрет-

ними історичними умовами, тому після війни таке становище викликало невдоволення рядових партійців. "Це глухе невдоволення докотилося й до керівних верхів, плодячи розбіжності й серед них," – писала відома партійна діячка, а згодом опозиціонерка Олександра Колонтай" [7]. На місцях теж "Відповідальні товариші обмежують самодіяльність тих, хто тільки вступив у партію. Молодь, вбачаючи недоліки того, що ми будемо, стає незадоволеною" [6]. Рядові комуністи вимагали свободи критики, ініціативи, боротьби з бюрократизмом. Тому цим питанням була присвячена IX Всеросійська партійна конференція, яка проходила у вересні 1920 року. На конференції була прийнята резолюція "Про чергові завдання партійного будівництва", у якій пропонувалося частіше збирати загальні збори, де б обговорювали найважливіші питання загальнопартійного, загальнополітичного та місцевого життя. Ті рішення, які вже були вирішені центральними органами, говорилось в резолюції, треба обговорювати для з'ясування думок рядових членів партії. Робити публічними засідання пленумів губкомів, практикувати конструктивну критику як місцевих, так і центральних установ партії. Для цього ЦК циркуляром указав способи розширення внутрішньопартійної критики.

Пропонувалось створювати "дискусійні листки" як у центрі, так і на місцях, для виявлення помилок партії. Але такі заходи мали декларативний характер. О. Колонтай красномовно писала про це наступне: "Керівні партійні верхи врахували невдоволення, надавали багато словесних обіцянок про свободу критики, про розширення самодіяльності мас, про необхідність боротися зі шкідливими проявами бюрократизму й про суворе переслідування всіх верхів, що відступають від принципу демократії... Сказано було багато й неабияк добре. Але від слів до справи дистанція неабияка" [7]. Конференція разом із багатообіцяльним виступом Г. Є. Зінов'єва нічого не змінила ні в партії, ні в житті широких мас. Корінь усіх проблем, які були в партії, не був знищений.

Обговоренню рішень IX Всеросійської конференції була присвячена II Харківська губернська конференція та Харківський губернський Пленум, які проходили в жовтні 1920 року. Голова Харківського Губкому Я. А. Яковлев (Епштейн) зупинився на висвітленні виступу Г. Є. Зінов'єва, який вважав, що болячки партії пов'язані із "главкократією", зловживаннями комісарів, відірваністю верхів від низів, комісарськими надмірностями, стомленістю, що змушує значну частину їх уживати наркотичні засоби, та вказував на необхідність розвивати свободу критики [6]. Я. А. Яковлев висловив незгоду з Г. Є. Зінов'євим, засудивши жорстку централізацію та дисципліну, які були в партії. Засудив він його тому, що на конференції також лунали думки про монолітність партії, яка забезпечила їй перемогу. Але сам Я. А. Яковлев констатував, що "створюється низка ненормальних умов, коли партком замінює собою всю партійну організацію, партійна організація припиняє обговорювати політичні питання, у Харківській партійній організації немає свободи критики. Відсутність критики призводить до того, що верхівка відривається від рядових мас і це загальноросійське

явище" [6]. Він також указує на те, що в партії проти тих, хто критикує, застосовуються такі засоби примусу, як переведення та мобілізація в армію чи на завод. І таких випадків немало.

Співдоповідач В. Г. Сегалович теж визнав, що в партії відсутні свобода критики й незалежність низових організацій. Він запропонував "підтримувати свободу критики, щоб вищі інстанції не втручалися в справи нижчих, не примушували голосувати як машини, тоді ми дійсно реалізуємо рішення Московської конференції" [6]. В. Сегалович виступив як прибічник демократії. Він вважав свободу критики тим засобом, який оздоровить партію. Делегат А. Іванов розповів, що "коли в Харкові був Денікін, тільки впливові партійці могли зайняти місця у вагоні, щоб виїхати, а хто був нуль у партії, повинен був залишитися." А потім коли вони повернулися, говорили: "...тобі більше подобається Денікін, забирайся з партії." [6].

Але не всі в партії висловлювались за проведення демократії в життя, особливо працівники апарату. Вони говорили, що авторитет комісарів створювався важко, а тепер завдяки "свободі критики цей авторитет дискредитується" і це "злочин, це удар в спину" [6]. Член Політбюро ЦК КП(б)У Г. І. Петровський, який був присутній на конференції, тих, хто виступив з критикою, звинуватив в опозиційності, у тому, що вони далекі від життя, і висловлюють речі, які не сумісні з більшовизмом, і тому "їм потрібно не тільки не давати виступати, але й гнати з партії" [6]. Працівники апарату були тільки на словах за демократію, вони вимушені були висловлюватися за неї тому, що отримували такі вказівки після партійних конференцій у вигляді керівних циркулярів. Показовим у цьому відношенні був виступ В. Г. Сегаловича на Харківському пленумі в жовтні 1920 року. Він критикує Я. А. Яковлева – доповідача від губкому: "Товариш Яковлев місяця два тому казав, що в партії багато незрілих елементів, які треба направляти, пригнічувати, стримувати в ім'я партійної дисципліни та спільних цілей. І ось коли я чую від товариша, який стоїть на чолі губкому, про свободу критики, я це вітаю, але в щирість заяви не вірю" [6]. Я. А. Яковлев як партійний функціонер готовий підтримати будь-які резолюції партійних конференцій. Спочатку він виступає проти демократії та свободи критики, потім виступає за свободу критики та демократію. Делегат Чайка М. К. на цьому ж пленумі пояснює це тим, що "в партії керує такий комуніст, якому байдуже, яким буде наказ, йому важливо його виконати, щоб отримати підвищення" [6]. Ці слова підтримав і делегат І. Н. Смірнов: "Вся партія отримувала вказівки зверху. Тому робота зосередилася у верхівках партії, а низи тільки виконували вказівки. Тому висунувся особливий елемент, який є "послушником" центру" [6]. Уже в цей період, практично на першому ж загальному зібранні губернської партійної організації, проявилось несприймання іншої думки. Незгода сприймалася як нелояльність.

У дослідженні [2] провідною є думка, що в партії існувало дві точки зору щодо демократії. Частина партії виступала за її розвиток, а друга вважала, що демократія, яку вимагає опозиція, є шкідливою,

оскільки призводить до падіння дисципліни в партії та порушує її міцність [2]. З цим твердженням важко погодитись. Та, на нашу думку, у партії була також частина членів, які були не проти проведення демократії, але вважали, що проводити її потрібно обережно й не завжди. Вони просто не уявляли, що таке демократія і як її проводити. Наприклад, делегат Макаров Г. М. на тому ж пленумі Харківського губкому в жовтні 1920 р. наголошував: "Свобода критики в будь – який момент – це велике теоретичне антимарксистське безглуздя, яке може принести багато шкоди. Біда наша не в тому, що ми пригнічуємо свободу критики, а в тому, що ми не змогли переконати маси в тому, що це необхідно. Треба, щоб комуністи під свист робочого класу довели йому, що в його інтересах пригнічувати критику" [6]. Він вважав, що свідомість мас дуже низька й нести в них свободу критики – це злочин перед партією. Ставити питання про демократію та виборність до "безтями" вважали неможливим й інші делегати.

Такі думки висловлювались й надалі. На пленумі губкому в грудні 1923 р. делегат Таутс І. І. зазначав, що "пожвавлення в партії може привести до небажаних наслідків у вигляді демагогічних виступів у осередках" [8]. В Ізюмському партійному комітеті в грудні 1923 року частина комуністів вважала, що демократію треба проводити ширше, а друга: що демократію треба стримувати. Комуніст Махно М. Д. стверджував: "Зараз ми можемо проводити демократію ширше" [9]. А Поплавський Й. І. йому заперечував: "Широка демократія може привести до угруповань... Троцький занадто широкої демократії забажав" [9]. О. Верклов констатував: "Ми на 80 % про демократію маємо неясне уявлення і можемо при проведенні її в життя наробити багато дурості" [9]. Уже в цей час в партії виявилася тенденція до односторонності. У партії із самого початку її існування сформувалась точка зору, що рядова партійна маса неспроможна, тому виносити рішення на обговорення в осередки немає сенсу, і навіть не про всі рішення, які приймаються в партії, треба інформувати рядових членів. Так, Г. Петровський вважав, що "не всі рішення партії треба доводити до широких мас. Наприклад, про те, що партія намагалась поширити революцію за кордоном, можна казати тільки серед відповідальних працівників." [6]. Навіть Ленін на ІХ з'їзді РКП(б), звертаючись до опозиції, яка дорікала йому в призначенстві та відсутності самодіяльності, підкреслював, що такі питання неможливо виносити на розсуд "несвідомої маси" [10]. Рядова партійна маса в основі своїй була неписьменна, вони не пройшли етапу буржуазно-демократичних революцій, коли можна отримати досвід легальної партійної роботи щодо захисту своїх інтересів.

Резолюція, прийнята на II Губернській партійній конференції, мала декларативний характер. У ній було запропоновано: "На районних зборах ставити всі питання на обговорення, заслуховувати доповіді наркомів, виступати проти надлишків у харчуванні, житлі та засобах пересування." [6]. Для боротьби з негараздами пропонувалось утворювати контрольні комісії, куди повідомляти про всі факти зловживань.

Таким чином, партія з початку свого створення діяла як недемократична організація. У ній було протистояння між рядовими комуністами та керівною верхівкою. Партійна маса не мала реальної влади, усі рішення надходили зверху. На словах декларувалося про розширення демократії, але пропонувалося робити це в бюрократичний спосіб, тому елементи демократизму, які ще були в партії, поступово знищувались.

Новим поштовхом для обговорення проблем із демократією в партії було розповсюдження ідей робочої опозиції. Ентузіазм, викликаний перемогою революції, пройшов. Загострилися економічні труднощі, і за цих обставин почала утворюватися опозиція, яка звинуватила партійне керівництво в опортунізмі та у відході від більшовицьких принципів. Вона була проявом невдоволення зростаючою централізацією та впливом апарату. Монополія на владу, засоби масової інформації й інше розбещувала більшовиків уседозволеністю та притягувала кар'єристські, нерідко і кримінальні елементи. Ветеран партії, Г. І. Мясніков говорив, що існує внутрішня суперечність між прагненням до внутрішньопартійної демократії й однопартійною формою правління. На його думку утворилася прірва між рядовими й керівними комуністами, яку можна перебороти, впроваджуючи демократичні принципи організації [11].

На VI Всеукраїнській конференції КП(б)У в грудні 1921 р. в доповіді ЦКК його голова С. І. Покко проголосив: "Панівне положення партії, довгострокове перебування на посадах робітників із керівного ядра – усе це сприяло відриву цього робітника від рядової партійної маси. Бюрократизм, формалізм, непомітні спочатку, стали проявлятися в різних формах" [12]. У партії не заперечували існування таких явищ, але пропонували лікувати їх не свободою критики, а пролетарськими методами – посиленням партійного контролю над апаратом. Та ефективність контрольних комісій, навіть при найсприятливішому підборі кадрів не йде ні в яке порівняння з перевагами демократичного контролю самого суспільства через свободу друку та свободу критики. V Конференція КП(б)У, яка проходила восени 1920 року, засудила погляди робочої опозиції. Однак керівництво компартії не могло не реагувати на ті вади, які були в її лавах. Тому на конференції прийняли резолюцію, де говорилося, що "необхідно здійснювати ширшу критику як центральних, так і місцевих установ партії. Доручити ЦК циркуляром указати засоби розширення демократії на загальних зборах"[3]. Методи демократизації партії були за своєю суттю бюрократичними. ЦК повинен був надіслати циркуляр, у якому вказувалося б, як розширити демократію. Конференція створила Контрольну комісію КП(б)У та контрольні комісії при губкомах партії. Демократія запроваджувалась зверху, партійним апаратом, а не з ініціативи рядових партійців.

На аргументи/доводи тощо робочої опозиції про відсторонення робітників від керівництва господарською роботою Ленін зауважував: "Управляти господарством ми зможемо тоді, коли комуністи зуміють побудувати це господарство чужими руками, а самі будуть вчитись у цієї буржуазії й спрямовувати

її по тому шляху, по якому вони хочуть" [13]. При цьому він розумів, що дуже багато комуністів не згодні з висунуттям безпартійних на відповідальні господарські пости: "В широкій масі нашої партії цього усвідомлення необхідності залучення безпартійних до роботи немає"[13]. Активні учасники революції й громадянської війни хотіли користуватися плодами своєї перемоги та не збиралися уступати привілейовані посади буржуазним спецам, які не сприймали у своїй масі ідеї комунізму. Економічно-побутове становище робітничого класу в період НЕПу не тільки не покращилось, а стало ще гіршим. Тому діячі робочої опозиції вважали, що від НЕПу виграли всі, окрім робітників. Їхня представниця О. Колонтай писала: "Пролетаріат героїчно в ці три роки громадянської війни ніс незлічимі жертви революції. Він терпляче чекав. Але тепер, на переломі подій, коли нерв життя республіки перенесений на господарський фронт, масовий робітник вважає зайвим "терпіти" і "вичікувати" [7]. Ці слова рядовим партійцям були близькими. Рівень їхнього життя, в основній масі, був нижчий, ніж у чиновників, спеціалістів, непманів та інших верств населення. У висловлюваннях опозиціонерів прямо ллється ненависть до інтелігенції. Опозиція вважала, що відсторонити робітників від вироблення нових форм організації виробництва та довірити цей процес спеціалістам, які підготовлені для капіталістичного виробництва, – значить зіскочити з рейок науково – марксистського вчення.

Виступ робочої опозиції в Харкові вилився у з'ясування взаємовідносин між рядовими комуністами та працівниками партійного апарату. На IV Харківській губернській партійній конференції у вересні 1921 року, наприклад, депутат Л. Вяхілев заявив, що на продроботу та на виробництво по мобілізації партійних керівників не відправляють [14]. Делегат А. Й. Новіков зауважував, що "особи, які займають відповідальні пости і які брали участь у чварах, переводяться на ті ж посади в других організаціях" [13]. У місцевих осередках виступи робочої опозиції, як бачимо, не мали якоїсь платформи. Вони виражалися у відчутті рядовими партійцями, що вони відсторонені від влади та не мають тих привілеїв, які були в керівній верхівки. Їх дратувало, що вони винесли на собі увесь тягар війни, але не отримали відповідної винагороди, а представники інших класів зайняли керівні посади.

Невдоволення загострювалось на фоні того, що економічне становище робітників погіршилось. На керівні посади часто потрапляли не більш освічені люди, а ті, хто більш улаштував керівництво вчасним виконанням їхніх наказів. Монополія партії, яка володіла необмеженою диктаторською владою, була головною причиною її розкладання, перетворення революціонерів у вельмож та напливу кар'єристів. Люди без ідей, без переконань ставали ідеальними членами монополістичної диктаторської партії. Згідно з комуністичною доктриною робітничий клас уважався основним будівником соціалізму в силу притаманної йому класової свідомості. Але дійсність виявилася іншою. Якщо він у знищенні капіталізму відіграв головну роль, то в справі побудови нового суспільства отримав другорядні ролі. Серед робітни-

ків було мало людей, здатних виконувати управлінські функції. В. Ленін писав: "Ми знемагаємо від недостачі сил, найменшу допомогу скільки-небудь тямущої людини – а з робітників потрібно, – ми беремо обома руками. Але у нас їх немає." [15]. До революції та в період громадянської війни робітникам говорили, що вони передовий клас, рушійна сила нового суспільства. У реальному житті більшість робітників опинилась без влади, а керівні посади отримали представники інших класів. Невдоволені рядові комуністи були й тим, що їх мобілізують на виробництво, у село на продподаткову роботу, а хліб отримують інші. Ветеранів партії дратувало, що комуністи, які нещодавно вступили в партію, змогли зайняти кращий соціальний стан ніж вони. Керівник контрольної комісії Харківського губкому М. Невський констатував, що 95 відсотків членів партії, які вступили до неї у 1920-21-х роках – "наносний накіп" [14].

Робоча опозиція стала однією з головних фракцій у дискусії про профспілку взимку 1920–1921 років. Вона виступала за незалежність профспілок і їхню керівну роль в економіці. Десятий з'їзд партії прийняв резолюцію "Про синдикалістський і анархічний ухил", спрямовану проти робочої опозиції, і резолюцію "Про єдність партії", де заборонялася фракційна діяльність під загрозою виключення. На з'їзді була прийнята резолюція про партійне будівництво, яка демагогічно проголошувала проведення робочої демократії. У резолюції говорилося про необхідність активної участі членів партії в обговоренні всіх питань партійного будівництва. Але обговорення не допускало критики, що розцінювалась як фракційна діяльність. Виступаючи від імені губкому на IV Харківській партійній конференції у вересні 1921 року, доповідач наголошував, що "розходження поглядів у партії в жодному разі не означає можливості існування фракцій партії в партії. Партія повинна бути єдиною і злочин робить той, хто намагається цю єдність зруйнувати" [14]. Об'єктивно проводились організаційні заходи з обмеження демократії для членів партії й посилення влади партійного апарату, а на словах проголошувалась демократизація партійного життя. Тоталітарна сутність партії приховувалася за демократичною обгорткою. Усе це діялося, щоб не показувати справжнього обличчя партії та до реальної демократії не мало відношення. У 1923 році опозиціонери в "Листі 46-ти" писали, що "після X з'їзду склався режим фракційної диктатури, оскільки внутрішньопартійного товариського обговорення наболілих питань не було" [16]. Резолюція з'їзду "Про єдність партії", на думку позиціонерів, сприяла виникненню нелегальних угруповань та відриву партії від робочих мас.

На місцевому рівні очікування демократії були марними й породжували зневіру. Надалі, поки в партії можна було ще вільно висловлювати свою думку, члени партії говорили, що резолюції X з'їзду так і не вдалось втілити в життя. Так, виступаючи на загальнономіських зборах Ізюмської організації КП(б)У у 1923 році, делегат О. М. Мізевич визнавав: "...попри постанови X з'їзду, щось гальмувало втілення робочої демократії, ЦК робив надто замкнуто" [9]. Деле-

гат Махно М. Д. на тій же конференції відзначав: "Робоча демократія після X з'їзду не проводилась з об'єктивних причин" [9]. У книзі М. Геллера та О. Некрича, на нашу думку, була дана влучна оцінка рішень X з'їзду. "Резолюція "Про єдність партії", писали вони, усувала останні "пережитки" традиційних соціал-демократичних і соціалістичних партій. ВКП(б) ставала партією тоталітарною, у якій неприпустимою була вірність ідеям, була потрібна тільки вірність Вищій Інстанції, що приймає рішення" [17]. Такою вищою інстанцією ставав партійний апарат.

Наступним виступом опозиції був "Лист 22-х" напередодні XI з'їзду РКП(б) у 1922 році. Із заявою виступив член ЦК РКП(б) О. Г. Шляпников та колишні члени робочої опозиції, яких удалося розбити, але не переконати. Опозиціонери вважали, що при проведенні НЕПу партія становить контрреволюційною й буржуазною. Вони звернулися із заявою до Комінтерну, у якій були скарги на засилля в партії непролетарських елементів, відсторонення робітників від управління та ігнорування керівництвом партії проведення в життя робочої демократії. Цей виступ розцінили як такий, що порушує резолюцію X з'їзду про єдність. У результаті на XI з'їзді РКП(б) посилили повноваження контрольних комісій і тепер вони могли боротись з опозицією [18]. Харківський губком засудив заяву 22-х до Комінтерну і назвав їхній виступ антипартійним та дезорганізуючим [19]

5. Результати дослідження.

Необхідно відзначити, що вже в перші роки існування радянської влади в партійній організації Харківської губернії проявилась нетерпимість до інкомислення. Після громадянської війни під тиском рядових партійців, які вимагали свободи критики, ініціативи мас, боротьби з бюрократизмом робилися спроби демократизувати партію. Але вона із самого початку була створена як недемократична організація, рядова партійна маса нічого не вирішувала, усі рішення надходили зверху. Деякі елементи демократизму, які були в партії, поступово знищувались. У ній постійно існувало протистояння "верхів" та "низів". В основному це проявлялось у виступах на партійних зборах, де рядові комуністи виступали проти привілеїв у матеріальному становищі, які були у керівної верхівки.

6. Висновки

1. Рядові партійці були незадоволені привілеями, кращим матеріальним забезпеченням партійного керівництва. Лунала критика з того приводу, що рядова партійна маса нічого не вирішує, усі рішення приймаються в центрі та спускаються в осередки в уже готовому вигляді. Та ці виступи не були оформлені в якусь ідейну платформу.

2. З часом вплив апарату в партійній організації Харківщини все більш посилюється. Він показує себе агресивною силою, яка може нейтралізувати "опозицію" та провести в життя рішення керівних органів. Партійні працівники головне своє завдання вбачають у тому, щоб виконати волю ЦК, а не всієї партії.

Література

1. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). Київ: Основи, 1996. 396 с.
2. Греченко В., Головка О. Становлення та утвердження тоталітарної партії в Україні (1918–1941 рр.): монографія. Харків: НікаНова, 2012. 402 с.
3. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Т. 1. Киев: Политиздат Украины, 1976. 1062 с.
4. IX съезд РКП(б). 29 марта – 4 апреля. 1920 г.: стеногр. отчет. Москва: ГИЗ, 1920. 412 с.
5. Равич-Черкасский М. История Коммунистической партии (б-ов) Украины. Харьков: Госиздат Украины, 1923. 246 с.
6. Стенограма, резолюції та матеріали II губернської конференції КП(б)У 16.10.1920–21.10.1920 // ДАХО (Державний архів Харківської області). Ф. 1 (Губернський комітет комуністичної партії більшовиків 1919–1925). Оп. 1. Спр. 38. 321 арк.
7. Коллонтай А. Что такое рабочая оппозиция? Лефт.Ру. URL: <http://revarchiv.narod.ru/kollontaj/oeuvre/opposition.html> (Дата обращения: 06.11.2018)
8. Протоколи засідань пленуму губкому 05.01–03.12.1923 // ДАХО. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 833. 47 арк.
9. Протоколи партійних зборів Ізюмської міської організації КП(б)У 04.03–19.12.1923 // ДАХО. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 940. 25 арк.
10. Ленін В. І. Повне зібрання творів. Т. 40. Грудень 1919 – квітень 1920. Київ: Політвидав України, 1974. XXVI. 484 с.
11. Маслов Н. Н. Идеология сталинизма : история, утверждение и сущность (1929–1965). Москва: Знание, 1990. 63 с.
12. Бюллетень VI Всеукраинской конференции КП(б)У 9–13 декабря 1921 г. Харьков: Тип. «Коммунист» ЦК КП(б)У, 1921. 186 с.
13. Ленін В. І. Повне зібрання творів. Т. 45. Березень 1922 – березень 1923. Київ: Політвидав України, 1974. XXVI. 697 с.
14. Стенограма, протоколи та матеріали до них IV Харківської губернської конференції 06.09–9.09.1921 // ДАХО. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 360. 249 арк.
15. Ленін В. І. Повне зібрання творів. Т. 43. Березень – червень 1921. Київ: Політвидав України, 1974. XXIII. 527 с.
16. Архив Троцкого. Коммунистическая оппозиция в СССР, 1923–1927. Т. 1 / ред. Фельштинский Ю. Москва: Терра, 1990. 255 с.
17. Геллер М., Некрич А. История России: 1917–1995. Кн. 1. Социализм в одной стране // Большая онлайн библиотека e-Reading. URL:https://www.e-reading.club/bookreader.php/81893/Geller_-_Istoriya_Rossii_1917-1995.html (Дата обращения: 06.11.2018)
18. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986). Т. 2. 1917–1922 / ред. Егоров А. Г., Боголюбова К. М. Москва: Политиздат, 1983. 606 с.
19. Протоколи засідання Харківського губкому КП(б)У з 2 січня по 28 грудня 1922 року // ДАХО. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 719. 148 арк.

*Рекомендовано до публікації д-р істор. наук, професор Танцюра В. І.
Дата надходження рукопису 16.04.2019*

Радченко Людмила Олексіївна, кандидат історичних наук, професор, директор, Харківський торговельно-економічний коледж Київського національного торговельно-економічного університету, вул. Клочківська, 202, м. Харків, Україна, 61045
E-mail: kharkiv@htek.com.ua

Редька Сергій Іванович, аспірант, кафедра українознавства, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 6, м. Харків, Україна, 61022
E-mail: redka5555@gmail.com

Резенкіна Наталія Олександрівна, викладач, кафедра туризму, готельно-ресторанної справи та соціально-гуманітарних дисциплін, Харківський торговельно-економічний коледж Київського національного торговельно-економічного університету, вул. Клочківська, 202, м. Харків, Україна, 61045
E-mail: mindofsound@gmail.com

Дармоустук Денис Георгійович, спеціаліст вищої категорії, викладач, кафедра туризму, готельно-ресторанної справи та соціально-гуманітарних дисциплін, Харківський торговельно-економічний коледж Київського національного торговельно-економічного університету, вул. Клочківська, 202, м. Харків, Україна, 61045, директор, Київський обласний центр зайнятості, пров. Будівельників 5-а, м. Київ, Україна, 02100
E-mail: denisdarmoustuk@ukr.net

Ісламова Анна Вікторівна, аспірант, Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права», вул. Кульпарківська, 99, м. Львів, Україна, 79021
E-mail: kharkov@htek.com.ua